

gång av runstenarna i Vaksala åren 1899—1901. Stenen återfanns år 1934 i bogårdsmuren, 1 m. S om »Bålsta stiglucka», d. v. s. den lilla grinden i östra bogårdsmuren. Den framtogs och uppställdes lutad mot kyrkbodens södra gavel, nära sydöstra hörnet. År 1948 flyttades den och restes på sin nuvarande plats utanför kyrkogården.

Grå granit. Höjd över nuv. marken 1,48 m., bredd 0,79 m. Stenen är svårt stympad. Men den bevarade ristningen är tämligen tydlig.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter Rhezelius):

... at · sik · silfa ... - [k]an · in · r[ai-] - n · - astgi[-]
 5 10 15 20 25 30

... at sik sialfa[n kvi]k[v]an. En ... Fastgæirr(?)

»... efter sig själv, medan han levde. Och ... Fastger.»

Till läsningen: 7 i är icke stunget. R. 1—10 äro alla tydliga; övre hälften av 10 a är dock borta. Därefter är inskriften utefter h. kanten svårt skadad; endast fragment finnas i behåll. 14 a har bst endast t. v. om hst. Framför denna runa nedre delen av tre raka staplar. Bst i 17 n är tydlig. Nedre delen av 18 r är tydlig. Därefter är ristningsytan skadad, med plats för 3 eller 4 runor. Bst i 23 n är säker. Därefter sk och nedre delen av en stav. Avståndet till 25 a talar för att r. 24 har varit f. Bst i 25 a är tämligen säker. 26—27 st fullt klara. 28 g är säkert; prickerna är tydliga. 29 i är svagt. Möjligen har därefter funnits ytterligare en runa (r eller n?), men ytan är skrovlig.

Rhezelius: ... - kan · in rai - ii · iisakib

Hadorph och Leitz (B 394): ... n - - ... at sik silfa ... iian · nir - - ... il - - stkir

Celsius: ... - n - - stkir

Inskriften är mycket fragmentarisk. Men det kan icke vara något tvivel om att början har haft följande lydelse: N. N. lät resa denna sten at · sik · silfa[n · kui]kan. Stenen är sålunda en av dem, som en man har låtit resa till heder åt sig själv. Slutet är tyvärr så skadat, att någon rekonstruktion icke är möjlig. Det sista ordet tycks ha varit ett mansnamn *fastgir*, d. v. s. *Fastgæirr*. Om detta namn se U 449.

Peringskiöld, som utgår från den felaktiga läsningen av 16—18 nir, får genom suppling fram avslutningen nir · han · ilipist gir. Och han översätter inskriften: »N. lät resa Steen thenna åt sig sielf lefwande, när han skyndade sig til krigs.» I UFT h. 5 (1876) godtages supplingen, men slutet lämnas översatt: »... lät resa denne sten efter sig sjelf lefwande, när han ... (?)»

963. Vaksala kyrka.

Pl. 23.

Litteratur: B 402, L 195, D 1:175. J. Bureus, Fa 6 s. 48 n:r 41, Fa 10:2 n:r 40, Fa 5 n:r 428, Fa 1 s. 97; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta Uplandica per Tiundiam (1710), s. 246; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 69, 412, Acta Literaria Sveciae 2 (1725—29), s. 212; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 246. Kyrkoinventarium 1829; R. Dybeck, Reseberättelse 1863 (ATA); G. Stephens, ONRM 1 (1866—67), s. 91; UFT h. 5 (1876), s. 73; O. v. Friesen, Runstenar i Uppland och Gästrikland undersökta 1899—1901 (ATA), Anteckningar (UUB); Handlingar i ATA 1924, 1948; G. Hallström i Fornvännen 1931, s. 258 f.; Fornminnesinventering i Vaksala sn 1937—38 (G. A. Hellman m. fl., ATA).

Äldre avbildningar: J. Bureus, teckning (i Fa 10:2), kopparstick (F f 6 n:r 176 b); osign. träsnitt i Peringskiöld a. a. och B 402; Dybeck (D 1:175); v. Friesen foto (ATA, UUB; återgivet i Fornvännen 1931, s. 261).

Runstenen står rest på gräsplanen mellan vägen och kyrkogårdsmuren, mellan U 962 och U 964.

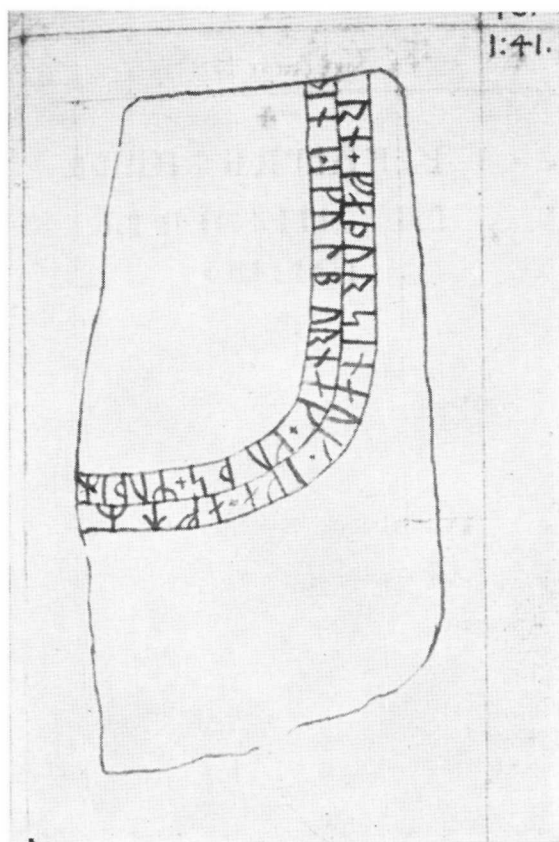

Fig. 69. U 963. Vaksala kyrka.
Efter teckning av Bureus.

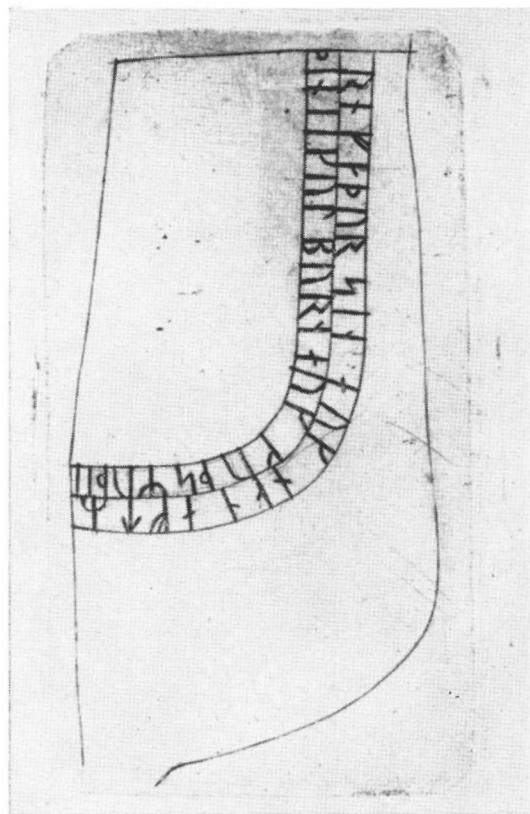

Fig. 70. U 963. Vaksala kyrka.
Efter kopparstick av Bureus.

Inskriften var känd redan av Bureus och finnes upptagen i hans samlingar. Stenens plats anges vara: »Vtan på Waxala Bohlgård» (F a 6), »Vti Vaxala Bolgård» (F a 10: 2), »På Bolgårdsmuren Vtan til» (F a 5). — I *Ransakningarna* har Hadorph, omedelbart efter uppgiften om U 962, antecknat: »Dito en Suder om uthan på» (d. v. s. ytterligare en runsten i bogårdsmuren på utsidan, S om U 962). — Peringskiöld: »Än i Waxala östre Bogårdsmur, vtan til, en afslagen Runsteen nederst i grundwalen och half vnder jorden liggande, hwilkens afslagne läsning doch riktigt vpfyllas kan.» — O. Celsius har granskat inskriften den 23 febr. och den 10 maj 1726: Platsen anges sålunda: »In paroecia Waxala, et muro cœmeterium cingente.» — Dybeck (D 1:175): »Denne sten ligger i södra kyrkogårdsmuren utantill och så lågt att hälften af den yttre runraden till venster (å ritningen) är under jorden.» I *UFT* h. 5 (1876) uppges, att »stenen står vid landsvägen nära intill afvägen till kyrkan.» Detta är emellertid felaktigt. Stenen var fortfarande vid O. v. Friesens besök (o. 1900) inlagd i kyrkogårdsmuren på sydöstra sidan, utantill. Ännu vid inventeringen 1942 låg den kvar på samma ställe: »i sö. bogårdsmuren 50 m. SÖ om kyrkans sö. hörn, 3 m. NNV om folkskolans uthus». Den framtogs sommaren 1948 och restes på sin nuvarande plats.

Grå granit. Höjd 2 m., bredd 0,90 m. Ristningens höjd 1,30 m. Nedre hälften av en ursprungligen mycket hög sten. Den ristade ytan är knottrig. Ristningen är ojämnt huggen, delvis djupt, delvis mycket grunt och därför nu otydlig.

Inskrift:

niskunuka + **lit** ... **rn** + **fapur** + **sin** + **auk** + **ika** + **iftr** + **buota** + **sin** + **ku** ... **þini** × **ikulburn** + **ak** +
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55
kups **mupir**
 60 65

Næskonungr let ... [Igulbio]rn, faður sinn, ok Inga æftir boanda sinn. Gu[ð] ... þinni, Igulbiorn, ok Guðs modir.

»Näskonung lät ... Igulbjörn, sin fader, och Inga efter sin man. Gud ... din själ, Igulbjörn, och Guds moder.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början och slut. 2 i är icke stunget. Alla runorna i första namnet äro fullt säkra. 11 i är icke stunget. Toppen på 13 r är avslagen; nedre stapeln i bst slutar med en liten krok åt vänster, tydligt huggen. 27 k är icke stunget; icke heller 29 i. 33 b står snett, där runslingan svänger. Runorna i 33—37 **buota** svaga, men dock säkra. 41 k är icke stunget; icke heller 48, 57 k. Alla runorna i 43—46 **þini** äro fullt säkra. R. 46 är i, icke a. Intet sk efter 60 s.

Bureus (F a 6): ... **rn · fapur · sin · auk · ikh · afta** : ... **ini · ikulburn + ak · kups mupir**. F a 10: 2: 28 a, 29 a, 43—46 **þini**.

B 402: **iskunuka × lit ... rn × fapur × sin × auk × ika × iftr + buoti + sin · ku ... þini · ikulburn + ak + kups mupir**

Celsius: **niskunuka + lit + ... rn + fapur + sin + auk + ika + iftr buota + sin + ku ... þini × ikulburn + ak × kups mupir**

Dybeck: 1—9 **niskunuka**, 37 a, 50 t, 65 m, åtföljt av sk +. »I i **ikulburn** har fått ett oriktigt kännestreck till venster om stafven. Inskriftens sista R är felristadt.»

v. Friesen: 1—9 **niskunuka**, 37 a; 50 l: »till venster i jämnhöjd med bistafven en fördjupning, som beror på vittring». Sk + efter 65 r.

Trots att inskriften är fragmentarisk, är den lätt att fullständigt supplera, då de viktigaste delarna ha blivit bevarade: **niskunuka + lit [+ raisa + stain + þina + at + ikulbiu]rn + fapur + sin + auk + ika + iftr + buota + sin + ku[þ + hialbi + sal +] þini × ikulburn + ak + kups mupir**. Ovisst blir visserligen, om stenen har haft **þina** eller **þinsa**, **at** eller **iftir**, **sal** (**sial**) eller **ant**, men detta inverkar icke på betydelsen. Stenen är rest till minne av en man Igulbjörn av hans son Näskonung och hans hustru Inga. Den är sålunda i viss mån en parallell till den stora Öpir-stenen vid Vaksala (U 961), rest över en man av hans dotter och hans hustru.

Om namnet *Igulbiorn* se U 51; om det vanliga kvinnonamnet *Inga* Sö 192, U 29, 329—332 m. fl.

Det egenartade mansnamnet *Næskonungr* är icke känt från någon annan runinskrift. Men det är belagt flera gånger i medeltida urkunder, företrädesvis från Uppland (Lundgren o. Brate). Bl. a. förekommer en lagman Näskonung (Nescununggus) som vittne på ett gåvobrev 1224 (*SD* 1, s. 240). I östra Norge finnas likaledes några belägg från 1300- och 1400-talen, men »namnet är antagl. lånat från Sverige, där det är äldre» (Lind). Det är utan tvivel ursprungligen ett tillnamn, identiskt med appellativet fno.-isl. *neskonungr* 'näskonung, småkonung som icke har mer än ett näs att regera över'. Två belägg äro kända på detta ord: Det ena ur Håkon Håkonssons saga (*Sagaer om Sverre og hans efterfølgere*, utg. av C. R. Unger, s. 254): om man icke kan enas om ett kungaval utan alla vilja följa sina fränder och fosterbröder, *þá kann vera, at brátt verði margir neskonungarnir*. Det andra ur en rättarbot av konung Erik Magnusson i slutet av 1200-talet (*Norges gamle love* 3, s. 33): *Nú ef slíkir lutir sannast, þá þikkium vér skilia, at skiótt man eigi vanta annan tíma neskonga í Nóregi*. I båda fallen syftas på de småriken, som skulle uppstå igen genom landets splittring. Den historiska bakgrunden för ordet *neskonungr* är vikingatågen,

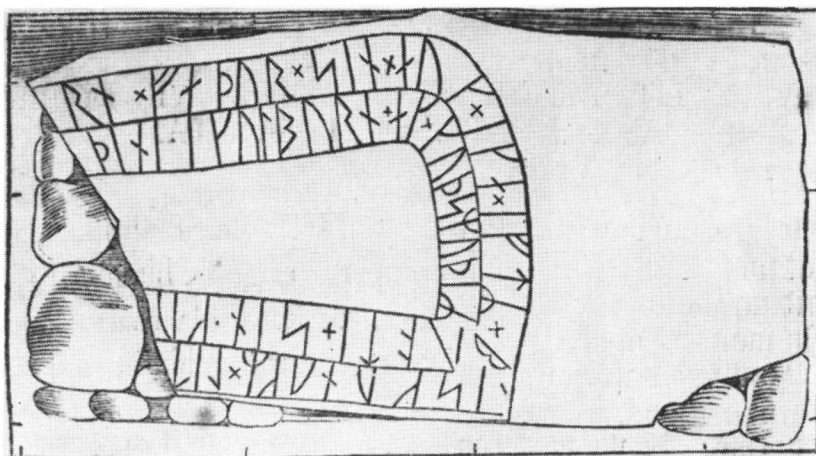

Fig. 71. U 963. Vaksala kyrka. Efter B 402.

framför allt i västerled, då en hövding med eller utan konungabörd kunde göra sig till konung genom strandhugg och bita sig fast på ett näs. Det gåtfulla är ordets förekomst som personnamn på svenskt område, där förutsättningarna för »näskonungar» under vikingatiden synas ha varit vida mindre. Är *Näskonungar* ett lån västerifrån, liksom t. ex. *Griutgarðr* och *Æinriði* Sö 166?

En parallell till sammansättningen *neskonungr* är isl. *sækonungr* 'sjökonung'. Det är vida vanligare såsom appellativ, men är icke belagt såsom verkligt personnamn och är icke heller känt från östnordiskt område. I den isländska litteraturen har det en utpräglat poetisk karaktär, och det hänför sig till förhållandena under vikingatiden eller tidigare. I *Ynglingasagan* (kap. 30) omtalar Snorre i samband med Rolv krakes fall, att många konungar, både daner och norrmän, härjade på den tiden i Sverige: *Váru margir sækonungar, þeir er réðu líði miklu ok áttu engi lönd. Þótti sá einn með fullu mega heita sækonungr, er hann svaf aldriði undir sótkum ási ok drakk aldriði at arinshorni*. Belysande för ordets innebörd är också, att enligt Snorre (i *Skáldskaparmál*) havet skulle kunna kallas för *sækonunga leið ok braut*, skeppet för *hest eða dýr eða skíð sækonunga*. I eddadikten *Hyndluljóð* säges om Hildigunn, att hon var *Sváro barn ok Sækonungs*; flera textutgivare (bl. a. Rask, Bugge, Neckel) uppfatta *Sækonungs* såsom ett egennamn, och Bugge jämför direkt med mansnamnet *Neskonungr*. Nödvändigt är detta dock icke, såsom särskilt Finnur Jónsson har framhållit. Möjligt är, att den genealogiske diktaren har tänkt på valkyrjan Svava och »sjökonungen» Helge Hjorvardsson. Ordet förekommer även i *Beowulf*, där en av de svenska skilfingarna betecknas som »den ypperste av de sjökonungar, som i Svearike utdelade skatter» (*þonne selestan sæcyninga þara ðe in Swiorice sine brytnade*).

Inskriften på U 963 är märklig också genom formen på den bön för den dödes själ, varmed den avslutas. Det vanliga är ju: »Gud hjälpe hans ande» o. dyl. Här tilltalas den döde direkt: »Gud hjälpe din ande, Igelbjörn!» Uttrycket får härigenom en starkt personlig prägel. Formuleringen torde vara ett enastående fall i inskriftsmaterialet.

Ristningen är efter uppländska förhållanden synnerligen enkel. En enkel runslinga, utan någon som helst utsmyckning, lagd i två varv runt ristningsytan. Ett kors kan ha funnits på det förlorade toppstycket, men knappast något mera. Runorna äro omsorgsfullt formade, men vittna knappast om någon större vana. Ortografin är god, även om en och annan runa har blivit överhoppad: i i *ifta*, i i *ikulburn*, u i *ak*.

Peringskiöld tolkar inskriften på följande sätt: »Iskonung lät resa Steen efter Igelbjörn sin fader, och Inga efter sin goda Man; Gud hjälpe thenna Igelbjörns siäl och Gudz Moder.»

Och han kommenterar den så: »IsKonung är här ett särskildt Mans namn, äfwen som NesKonung annorstädes bekant ... Thet förra bemärker then som på Isen är Kunnig [glacialium rerum expertum]; thet senare, then som är i Näs och Skär Kunnig [maritarum peninsularum ac promontiorum peritus]. Ehuruwäl thet senare också är ett Embetes namn; Ty the Konunga söner och Jarlar som intet hade något land at styra, vtan lågo mehrendeles til siös och i härnad, woro fordom i gemen kallade NesKonungar, SiöKonungar, HärKonungar och Vikingar. Mannen Igulbiörn, efter hwilken Åminnes-Stenen är vprättad, hafwer liknat sig och sitt namn wid en förskräckelig Biörn; hafwer lefwat först i Christendomen wid pass i Seculo 8. eller 9. något för Olof SkotKonungs tijd, innan Runorne bortlades. För Ingulbiörns Siäl fälles här en förbön till Gud och Gudz Moder Maria.»

Också O. Celsius uppfattar 43—46 **pini** som en form av pronomenet 'denne': »... hujus Igulburni ...» Hos Brocman och ännu i *UFT* h. 5 (1878) översättes **pini** × **ikulburn** »denne Igulbjörn».

Bureus har i sin ritbok »Runahäfd» (F a 10:2) följande intressanta anteckning nederst på sidan, under avbildningen av runstenen: »De röde stavarna syntes utan på först gula men rifne voro de röde med sköneste ferga.» I inskriftsamlingen F a 6 står endast, efter inskriftens slut: »med röda stavarna». De utförligaste upplysningarna finnas denna gång i renskriften F a 5: »Förr skrifna 10 stavarne **n** + **auk** + **ika** × och **ak** × **k** voro färgade med sköneste Cinober, däd jag annorstädes på ingen Runesten än funnit hafver.» Anteckningen är visserligen överstruken med tre vertikalstreck (om av Bureus eller någon annan, kan ej avgöras), men detta minskar givetvis icke dess tillförlitlighet och värde. De 10 runor, som på Bureus' tid hade den röda färgen kvar, befinna sig nu på högra sidan av stenen nedtill. I sitt tidigare läge i kyrkogårdsmuren låg stenen på sidan med vänstra kanten nedåt och så lågt, att den yttre runslingan med inskriftens början var täckt av jorden. Så vitt man kan förstå, fanns det ingenting som skyddade den röda färgen i runorna upptill på h. sidan i stenens dåvarande läge. Detta har varit exakt detsamma på 1600-talet som intill senaste tid, vilket framgår av en jämförelse mellan träsnittet i *Bautil* och v. Friesens fotografi. Om kyrkogårdsmurens ålder finns ingenting bekant, men sannolikt har den varit av medeltida ursprung. Kyrkoherde Lithman omtalar den 1669 som »een sköön Boogårdsmur, dess lijke icke mångestädes skall finnas». G. Hallström har framhållit »möjligheten, att runstenen någon tid före Bureus' besök haft ett mer skyddat läge, men att dess inläggande i kyrkogårdsmuren gjort att färgen med tiden försvunnit». »Ett mer skyddat läge» skulle väl innebära antingen att stenen tidigare har haft ett annat läge inom kyrkogårdsmuren, men vid en ombyggnad av denna någon tid före Bureus fått sin mera utsatta plats, eller att den tidigare legat i kyrkan eller i dess murar. Intetdera förefaller särdeles sannolikt.

964. Vaksala kyrka.

Pl. 24.

Litteratur: B 392, L 1553. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta Uplandica per Thiundiam* (1710), s. 235 f.; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 1, s. 65; G. Stephens, *ONRM* 2 (1867—68), s. 927; *UFT* h. 5 (1876), s. 75; O. v. Friesen, *Runstenar i Uppland och Gästrikland undersökta 1899—1901* (ATA), *Lister- och Listerbystenarna i Blekinge* (1916), s. 15; E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 120; *Fornminnesinventering i Vaksala sn 1937—38* (G. A. Hellman m. fl., ATA).

Äldre avbildningar: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiöld a. a. och B 392); v. Friesen foto (ATA, UUB).

Runstenen står rest på gräsplanen mellan vägen och kyrkogårdsmuren, mellan U 963 och U 965.